

Den gamle labyrint i Tivoli

I anledning af 150-året.

The old Maze in Tivoli

In connection with the 150th anniversary

Keywords: Maze; Tivoli; History; Bernhard Olsen; Denmark

Asger Ørum-Larsen

Tidligt i sin 150-årige historie markerede Københavns Tivoli sig som en frodig og farverig blomsterhave med rødder i gammel europæisk havekultur. En fantasifuld labyrint var således i 30 år blandt de mest populære forlystelser, men den blev sløjftet i 1905 og er derfor nu næsten glemt.

Labyrint-ideen er ældgammel og fortaber sig ned til det gamle Egypten og klassiske Grækenland, hvor den havde kultisk betydning.

Der kan skelnes imellem 2 typer af labyrinter. Den fritliggende i landskabet og udført af natursten eller græstørv, ofte kaldet Troyborg. Den anden type er have- eller park-labyrinten, dannet af høje hække for at dække udsigten. Denne type indgår ofte i arkitektoniske haveanlæg som et busket, der ved sit attraktive formål danner et samlingspunkt i parken. Af denne type huskes blandt andre Le Nôtre's længst forsvundne labyrint i Versailles-parken ved Paris. Andre kendte, som stadig eksisterer, er anlægget i Grosser Garten i Herrenhausen ved Hannover, og ikke at forglemme det berømte anlæg ved Hampton Court nær London.

I Danmark fandtes have-labyrinter i flere slots- og herregårds-parker, for eksempel i haverne ved Rosenborg, Fredensborg, Krenkerup m. fl. I parken ved Egeskov Slot på Fyn kender de fleste den gamle Labyrint (fra ca. 1733), som nu er blevet suppleret med en ny, plantet af bambus.

I den lange periode under den engelske havestil, blev interessen for havelabyrinter mindre, men nu er den blusset op igen overalt i Europa. I 1991 fejrede man således i England året som "Labyrintår", hvor der blev anlagt mange nye.

Den mest populære have-labyrint i Danmark var nok anlægget i Københavns Tivoli, der blev åbnet for publikum i 1877. Det blev skabt af den geniale danske tegner og museums-pioner, Bernhard Olsen (1836 - 1922), der fra 1868 var kunstnerisk leder af Tivoli.

Bernhard Olsen, der fødtes i det indre København, blev uddannet som tegner på Kunstakademiet i København, men var også i lære som xylograf i et kendt værksted, og blev derefter straks fra 1859 knyttet som illustratør til

Gyldendals legendariske Illustreret Tidende, som Bernhard Olsen satte sit afgørende præg på. Han tegnede aktuelle og historiske begivenheder, arkitektur, folkedragter o.s.v., og var i en årrække desuden kostume-tegner for det Kgl. Teater.

Gennem sit arbejde fik Bernhard Olsen interesse for de aktuelle københavnske museums-projekter som et vokskabinet (Panoptikon), Kunstindustri-museet og først og fremmest Dansk Folkemuseum. Derfor begyndte han blandt andet en systematisk indsamling af gamle almue-genstande. Bernhard Olsen udvidede yderligere sit kendskab til europæisk arkitektur og havekunst, som han fik stor viden om og kærlighed til.

Det må her indskydes, at i Tivoli's første tid fra 1843 var det F. W. Frisenette (1808 - 1878), der virkede som anlægsgartner i Haven. Han kom oprindeligt fra Nykøbing F. og var af en kendt gartnerfamilie. Frisenette havde en frugt- og blomster-forretning på Gl. Kongevej i København. Han havde som en af de første indset betydningen af frugt- og blomster-udstillinger og blev fra 1839 - 43 knyttet til Det Kgl. Danske Haveselskab på Frederiksberg, hvor han arrangerede de første blomster-udstillinger efter engelsk mønster.

I Tivoli var Frisenette mester for de smagfulde blomster-partier, som blev placeret overalt, hvor der var behov for det. De var domineret af roser, levkøjer og georginer, og blev meget beundret af gæsterne. Desuden havde Frisenette et blomster-udsalg i den gamle Bazar-bygning. Allerede i 1844 arrangerede Frisenette Tivoli's første blomster-udstilling.

Da Bernhard Olsen tiltrådte som kunstnerisk leder af Tivoli, begyndte han straks fra 1868 at anlægge en ny labyrint i stedet for en ældre fra 1852, der allerede et par år efter blev sløjfet, fordi hækplanterne ikke trivedes. (Se

1. Bernhard Olsen's plan-tegning af labyrinten fra Hertugen af Enghien's palæhave i Chantilly-slottets park.

fig. 8 i foranstående artikel). Den nye blev plantet skråt bag ved den østlige ende af arkitekt H.C. Stillings tidligere Bazar-bygning. Modellen til denne labyrint var et fransk anlæg, som havde ligget i haven ved Hertugen af Eng-hien's palæ i Chantilly-slottet nær Oise. Bernhard Olsen havde under sine studier i Frankrig også interesseret sig for have-labyrinter og fundet kobberstik, der viste planen til denne specielle labyrint. Den var fra slutningen af 1700-tallet, men findes ikke mere. Dens specielle form, en "roterende sol", var også brugt i en labyrint i Hertugen af Enghien's slots-park ved byen af samme navn i det nuværende Belgien (fig. 1).

Den blev nu i mindre og forenklet form genskabt i Tivoli. Hækkene blev plantet af elm, og arbejdet blev udført af gartner Emil Quist. Centralt i anlægget lå en såkaldt "Salon" med 6 ind- og udgange for at vildlede de besøgende. Foran et lysthus og et indgangsparti, d.v.s. en væg af treillage, smykket af 2 buster og en statue i klassisk stil. Indenfor var indgangen flankeret af Sphinx-statuer. I 1877 var hækkene høje nok, og labyrinten blev åbnet for publikum 15. august, illumineret med kulørte gaslamper. Den blev en populær forlystelse, ikke mindst under den store nordiske Landbrugs-, Kunst- og Industri-udstilling i København 1888, hvor Tivoli-parken var en del af udstillings-området. Labyrinten var vanskelig at finde ud af, så venlige Tivoli-betjente måtte ofte hjælpe vildfarne ud, hvis ikke vågne drenge skaffede sig en drikke-skillings herved.

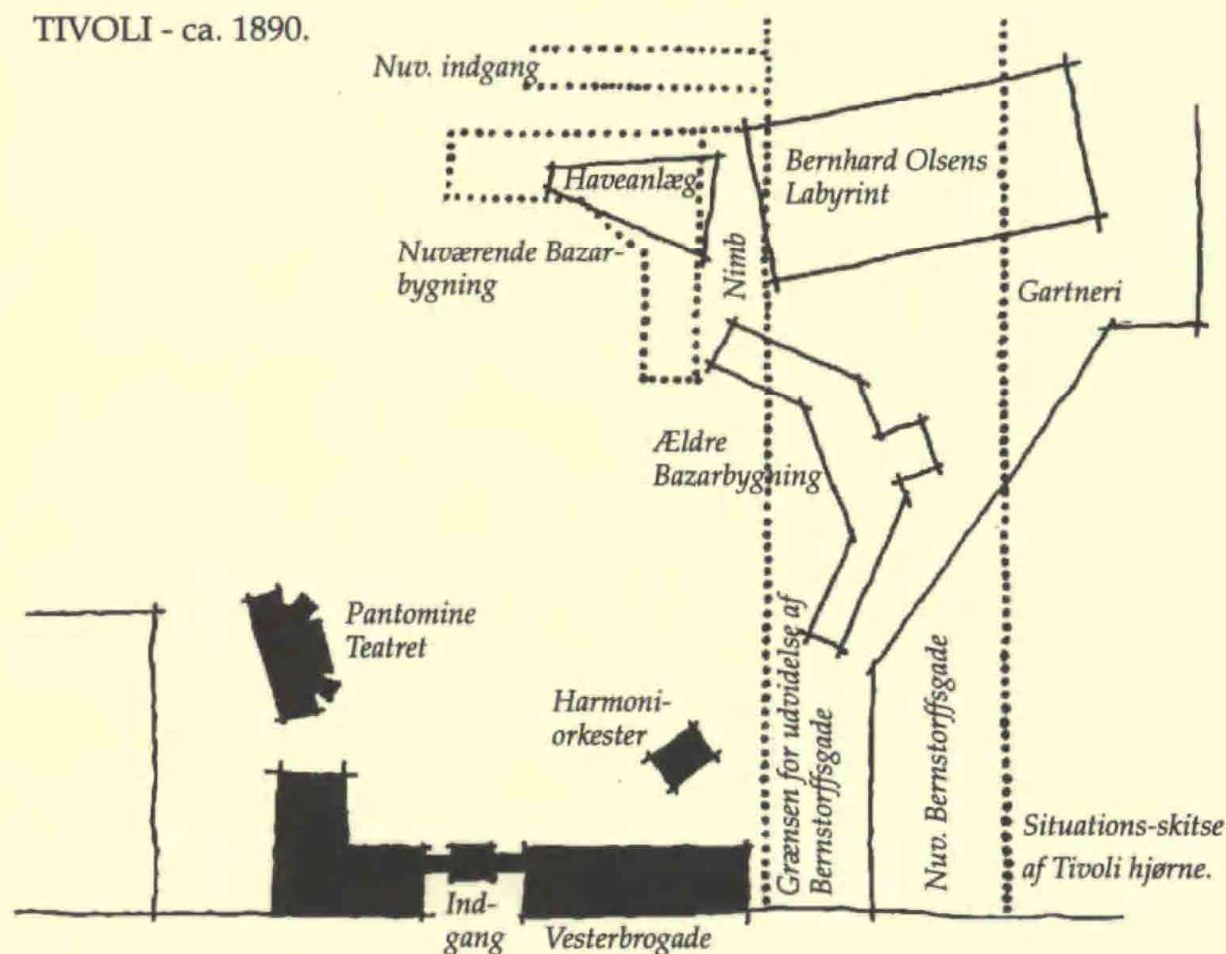
For at orientere publikum om sit nye anlæg skrev Bernhard Olsen en illustreret afhandling om labyrinternes kulturhistorie i Illustreret Tidende årgang XVIII fra 1877. Heri publicerede han også sit store fugleperspektiv af anlægget. (Se fig. 9 i foranstående artikel).

På et trekantet areal foran labyrintens indgangsparti anlagde Bernhard Olsen et lille haveanlæg i fransk stil og med skulpturel udsmykning (fig. 2).

2. Det lille franske haveanlæg foran labyrint-indgangen i Tivoli ca. 1890.

TIVOLI - ca. 1890.

3. Tivoli-skitse af Vesterbrogade - Bernstorffsgade-hjørnet, der viser hvor labyrinten i 1877 - 1905 lå bag den tidligere Bazarbygning (efter udvidelsen i Bernstorffsgade ved Nimb). Tegning ved A. Ørum-Larsen. Rentegnet af Kirsten Lund-Andersen.

Ligeledes regulerede han arealet foran den ældre Bazarbygning med blomster-plantninger, og desuden anlagde han flere mindre og større anlæg med blomsterbede omkring i Tivoli.

I 1905 begyndte man på en udvidelse af Bernstorffsgade, og ca. 80 meter måtte skæres fra Tivoli's oprindelige areal. Den omtalte Bazarbygning med den bagvedliggende labyrint og blomster-gartneriet måtte henholdsvis nedrives og sløjfes. I den nye linie blev den nuværende Bazarbygning (med Nimb-restauranten) opført og indviet i 1909 (fig. 3).

Bernhard Olsen satte et afgørende præg på Tivoli. I hans direktørtid blev således det nuværende kinesiske Pantomime-teater bygget i 1874. Det karakteristiske "Påfugle-tæppe" var hans ide. Inspirationen havde han fået i Paris. Desuden blev også Tårnpavillonen bygget i hans periode. Under Bernhard Olsen arrangeredes også en række fantasifulde Tivoli-fester i samarbejde med teatermaler Carl Lund.

Det var således Bernhard Olsen, og før ham gartner F.W. Frisenette, der for alvor begyndte Tivoli's udvikling som den frodige farverige blomsterhave, den er i dag.

Da Bernhard Olsen i 1885 sluttede sit virke i Tivoli, koncentrerede han sig om arbejdet med Folkemuseum-projektet. Det fik sin endelige og lykkelige placering i Sorgenfri ved Kongens Lyngby på et frit areal ved den daværende Grundtvigs Højskole. Her blev de første gamle landbrugs-ejendomme, som han havde købt i henholdsvis Halland (Skåneland), Slesvig, Jylland, Færøerne og Island genopført og monteret med deres samtlige inventar, som han selv og andre havde indsamlet. Og her kunne Bernhard Olsen fortsætte med at anlægge almue-haver med deres tilhørende planter og blomster.

Frilandsmuseet, som det nu hedder, blev indviet for publikum i 1901.

Tak til museumschef Louise Skak-Nielsen ved Tivoli's Museum for værdifulde oplysninger om Tivoli's historie.

Benyttet litteratur

Der er en stor litteratur om emnet labyrinter. Særlig udkom der flere bøger i forbindelse med "Labyrint-året", som blev fejret i 1991 i England.

Adrian Fisher and Georg Gerster: The art of the Maze - Weidenfeld and Nicolson - London 1990.

Janet Bord: Mazes and labyrinths of the World - London 1976.

Holger Rasmussen: Bernhard Olsen - Virke og Værk - Nationalmuseets Folkelivsstudier 6 - 1979.

Bernhard Olsen: Lidt om Labyrinter - illustreret Tidende XVIII (1876 - 77) - s. 479 - 480.

Ernst Mentze og Harald H. Lund: Tivoli Minder - Carl Allers Bogforlag 1943.

Lis Haugstedt: Tryllehaven Tivoli - Museum Tusulanums Forlag - Kbhvn. 1993.